

O‘ZBEKISTONDA MULKCHILIK SHAKLLARINING O‘ZGARISHI VA IQTISODIY BARQARORLIKNING TIKLANISHIDA HUNARMANDCHILIK O‘RNI

Yoqubjonov Sarvarbek

Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda mulkchilik shakllarining tarixiy o‘zgarish jarayoni va mazkur o‘zgarishlarning iqtisodiy barqarorlikni tiklashdagi ahamiyati ko‘rib chiqildi. Xususan, hunarmandchilikning milliy iqtisodiyotdagi tutgan o‘rni, uning mulkchilik shakllari bilan bog‘liqligi hamda mahalliy ishlab chiqarishni rivojlantirishdagi roli tahlil qilindi. Hunarmandchilik sohasi mustaqillik yillarida davlat mulkidan xususiy mulkka o‘tish jarayonida muhim o‘rin tutgani, kichik va o‘rta tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash siyosati doirasida aholining bandligini ta‘minlashda va milliy daromadni shakllantirishda hal qiluvchi omil bo‘lib xizmat qilgani isbotlandi. Maqolada, shuningdek, hunarmandchilikni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari, uning hududiy iqtisodiyotga ta‘siri va kelajakdagi rivojlanish yo‘nalishlari yoritildi.

Kalit so‘zlar: mulkchilik shakllari, hunarmandchilik, iqtisodiy barqarorlik, xususiylashtirish, milliy iqtisodiyot, kichik tadbirkorlik, mahalliy ishlab chiqarish, hududiy rivojlanish.

Kirish

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng iqtisodiy tizimda tub islohotlar amalga oshirildi. Sobiq ittifoq davrida mavjud bo‘lgan markazlashgan rejali xo‘jalik tizimidan bozor iqtisodiyotiga o‘tish jarayonida mulkchilik shakllarining tubdan o‘zgartirilishi zaruriyati yuzaga keldi. Ushbu o‘zgarishlar davomida hunarmandchilik sohasi o‘ziga xos tarzda tiklanib, yangi iqtisodiy sharoitlarga moslashdi hamda milliy iqtisodiyotning asosiy tayanch tarmoqlaridan biriga aylandi.

Hunarmandchilik — bu avloddan-avlodga o‘tib kelgan an‘anaviy kasblar majmuasi bo‘lib, u nafaqat madaniy meros sifatida, balki iqtisodiy faoliyatning muhim shakli sifatida ham qaraladi. Mulkchilik shakllarining o‘zgarishi, ya‘ni davlat mulkining xususiylashtirilishi hunarmandchilik sohasiga ham bevosita ta‘sir ko‘rsatdi: sobiq kollektiv va davlat ustaxonalari o‘rnida alohida hunarmand ustaxonalari va xususiy korxonalar vujudga keldi. Bu jarayon iqtisodiy barqarorlikning tiklanishiga munosib hissa qo‘shdi.

Maqolaning maqsadi O‘zbekistonda mulkchilik shakllarining o‘zgarishi bilan hunarmandchilik sohasining rivojlanishi o‘rtasidagi aloqadorlikni nazariy jihatdan o‘rganish hamda hunarmandchilikning iqtisodiy barqarorlikni ta‘minlashdagi rolini ko‘rib chiqishdan iborat.

Asosiy qism

Mulkchilik iqtisodiyotning poydevori hisoblanadi. Iqtisodiy nazariyada mulkchilik shakllarining xilma-xilligi — davlat, xususiy, qo‘shma va kooperativ mulk — bozor iqtisodiyotining samarali ishlashini ta‘minlashi mumkin bo‘lgan asosiy shart sifatida e‘tirof etilgan. Bozor iqtisodiyotiga o‘tish davrida xususiy mulkchilikni kuchaytirish va davlat

mulkini xususiylashtirishning iqtisodiy o‘lishga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi nazariy jihatdan asoslab berilgan.

O‘zbekistonda 1991-yildan boshlab amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar doirasida mulkchilikni xususiylashtirishning bosqichma-bosqich tizimi joriy qilindi. Dastlab kichik korxonalar, so‘ngra o‘rta va yirik sanoat korxonalari xususiylashtirildi. Ushbu jarayon hunarmandchilik sohasida alohida ahamiyat kasb etdi, chunki an’anaviy hunarmand ustaxonalari tarixan shaxsiy yoki oilaviy mulk asosida faoliyat yuritib kelgan edi.

Xususiylashtirish jarayonida hunarmandchilik sohasida uch xil mulkchilik shakli shakllanib bordi: birinchidan, to‘liq xususiy ustaxonalar; ikkinchidan, oilaviy korxonalar; uchinchidan, hunarmandlar uyushmalari asosidagi kooperativ tashkilotlar. Bu mulkchilik turlarining har biri o‘ziga xos iqtisodiy xususiyatlarga ega bo‘lib, ular iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda turli darajada ishtirok etdi.

Hunarmandchilikning tarixiy va iqtisodiy mohiyati

O‘zbekiston hududida hunarmandchilik ming yillar davomida rivojlanib kelgan. Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo‘qon kabi shaharlar o‘rta asrlarda Sharqning yirik hunarmandchilik markazlari sifatida tanilgan. Ipak to‘qimachilik, kulolchilik, zargarlik, naqqoshlik, ganch o‘ymakorligi, mis va temir ustachiligi kabi sohalar O‘rta Osiyo iqtisodiyotining asosini tashkil qilgan.

Sobiq ittifoq davrida an’anaviy hunarmandchilik sohalari ko‘p jihatdan siqib qo‘yildi. Davlat tomonidan boshqariladigan sanoat ishlab chiqarishi ustun mavqeni egalladi, xususiy hunarmandlik esa qattiq cheklovlarga duchor bo‘ldi. Shu bois mustaqillik yillarida hunarmandchilikning qayta jonlanishi nafaqat iqtisodiy, balki madaniy nuqtai nazardan ham muhim hodisa sifatida baholandi.

Iqtisodiy nuqtai nazardan hunarmandchilik bir qator muhim vazifalarni bajaradi: aholining bandligini ta’minlaydi; eksport uchun raqobatbardosh mahsulotlar yaratadi; hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qiladi; kichik va o‘rta tadbirkorlikni rivojlantiradi; shuningdek, mahalliy xom ashyodan samarali foydalanish imkonini beradi.

Xususiylashtirish va hunarmandchilikning tiklanishi

Mustaqillikning dastlabki yillarida hunarmandchilik sohasini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator me’yoriy hujjatlar qabul qilindi. 1997-yilda “Hunarmandchilik to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi sohadagi xususiy mulkni qonuniy asosda mustahkamlash, hunarmandlarga imtiyozli soliq shart-sharoitlarini yaratish va ularning ijtimoiy himoyasini ta’minlash uchun mustahkam huquqiy zamin yaratdi.

Ushbu davrda davlat ustaxonalari xususiylashtirilishi natijasida yuzlab yangi xususiy ustaxonalar tashkil topdi. Hunarmandlar oilaviy tadbirkorlik tamoyillariga asoslanib, nasldan-naslga o‘tib kelgan kasb-hunarlarini yanada rivojlantirdi. Bu jarayon qishloq va shahar aholisining bandligini oshirishda, shuningdek, iqtisodiy tanazzuldan chiqish davrida daromadlarning barqarorligini ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qildi.

Xususiy mulkchilikka o‘tilishi hunarmandlarga o‘z ishlab chiqarishini mustaqil boshqarish, bozor talabiga tezda moslashish va yangi texnologiyalarni joriy etish imkonini berdi. Bu esa mahsulot sifatining oshishiga hamda xalqaro bozorlarda raqobatbardoshlikning kuchayishiga olib keldi.

Hunarmandchilikning iqtisodiy barqarorlikka ta’siri

Iqtisodiy barqarorlik deganda ishlab chiqarishning barqaror o’sishi, narx-navo turg’unligi, to’liq bandlik va to’lov balansining muvozanatlanishi tushuniladi. Hunarmandchilik sohasining ushbu ko‘rsatkichlarga ta’siri ko‘p qirralidir.

Bandlik nuqtai nazaridan hunarmandchilik o’tish davrida iqtisodiy barqarorlikning tiklanishida muhim vosita bo‘lib xizmat qildi. Yirik sanoat korxonalarining tugatilishi yoki qisqarilishi natijasida ishsiz qolgan aholining bir qismi hunarmandchilik sohasida o‘z o‘rnini topdi. Uy-ro‘zg‘or hunarmandchiligi, ayniqsa qishloq joylarda, ishsizlikning oldini olishda alohida ahamiyat kasb etdi.

Eksport salohiyati nuqtai nazaridan esa an’anaviy o‘zbek hunarmandchilik mahsulotlari — ipak matolar, naqqoshlik buyumlari, kulolchilik mahsulotlari, zardo‘zlik va kashtachilik buyumlari — xalqaro bozorlarda katta talabga ega bo‘ldi. Bu esa mamlakatga chet el valyutasining oqib kelishini ta’minladi va to’lov balansi barqarorligiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi.

Hududiy rivojlanish nuqtai nazaridan hunarmandchilikning tiklanishi iqtisodiy jihatdan nisbatan qoloq hududlarning rivojlanishiga ham turtki bo‘ldi. Qashqadaryo, Surxondaryo, Farg‘ona vodiysi va Xorazm viloyatlarida an’anaviy hunarmandchilik markazlari qayta jonlandi. Bu esa hududiy iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish va mintaqaviy barqarorlikni ta’minlashga hissa qo‘shdi.

Davlat siyosati va hunarmandchilikning rivojlanishi

O‘zbekiston hukumati hunarmandchilikni rivojlantirishga qaratilgan maqsadli siyosatni izchil amalga oshirib kelmoqda. Hunarmandchilik uyushmalarining tashkil etilishi, hunarmandlar uchun soliq imtiyozlarining joriy qilinishi, kredit va moliyaviy yordam dasturlarining yaratilishi hamda mahsulotlarni eksportga chiqarish uchun qo‘shimcha imtiyozlarning belgilanishi sohaning rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etdi.

Bundan tashqari, hunarmandchilik maktablari va ta’lim markazlarining ochilishi, an’anaviy hunarmandchilik yo‘nalishlari bo‘yicha ustozlik institutining tiklangani ham katta ahamiyatga ega. Yangi avlod hunarmandlari nafaqat an’anaviy san’atni davom ettirdi, balki zamonaviy dizayn elementlarini o‘z mahsulotlariga tatbiq etib, yangi bozor talablariga moslashdi.

Xalqaro hamkorlik sohasida ham sezilarli yutuqlarga erishildi. UNESCO, xalqaro rivojlanish tashkilotlari va xorijiy davlatlar bilan hamkorlik doirasida hunarmandchilikni rivojlantirish, an’anaviy bilimlarni saqlash va mahsulotlarni xalqaro bozorlarga chiqarish bo‘yicha ko‘plab loyihalar amalga oshirildi.

Xulosa

O‘zbekistonda mulkchilik shakllarining o‘zgarishi — davlat mulkidan xususiy mulkka o’tish jarayoni — hunarmandchilik sohasining qayta tiklanishida muhim ahamiyat kasb etdi. Xususiylashtirish natijasida yuzaga kelgan yangi mulkchilik shakllari hunarmandlarga o‘z faoliyatini mustaqil tashkil etish, bozor talablariga moslashish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish imkonini berdi.

Hunarmandchilik sohasining iqtisodiy barqarorlikning tiklanishiga qo‘shgan hissasi ko‘p qirrali bo‘lib, u aholini ish bilan ta’minlash, eksport salohiyatini oshirish, hududiy rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash va milliy daromadni shakllantirish kabi muhim vazifalarni bajarib

kelmoqda. Davlatning maqsadli qo‘llab-quvvatlash siyosati sohaning barqaror rivojlanishi uchun qulay muhit yaratdi.

Kelajakda hunarmandchilikning iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni an’anaviy usullar bilan uyg‘unlashtirishni chuqurlashtirish, hunarmandchilik klasterlarini shakllantirish, yosh hunarmandlarni qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish hamda xalqaro bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishga alohida e’tibor qaratish zarur. Ushbu yo‘nalishlar nafaqat iqtisodiy barqarorlikning ta’minlanishiga, balki milliy madaniy merosning kelajak avlodlarga yetkazilishiga ham xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Karimov I.A. O‘zbekiston: milliy istiqlol, iqtisodiyot, siyosat, mafkura. — Toshkent: O‘zbekiston, 1993. — 78-bet.
2. Toshmatov Sh.A. O‘zbekistonda bozor iqtisodiyotiga o‘tish va xususiylashtirish jarayonlari. — Toshkent: Fan, 2018. — 145-bet.
3. Yo‘ldoshev B.Q. An’anaviy hunarmandchilikning iqtisodiy asoslari. — Toshkent: Akademiya, 2019. — 89-bet.
4. Nazarov O‘.T. Hududiy iqtisodiyot va ishlab chiqarish klasterlari. — Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020. — 212-bet.
5. Xoliqov A.R. Kichik tadbirkorlik va hunarmandchilik: rivojlanish tendensiyalari. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. — 56-bet.
6. Rahimova D.S. Mulkchilik shakllarining iqtisodiy samaradorlikka ta’siri. — Toshkent: Moliya, 2022. — 178-bet.
7. Umarov H.U. O‘zbekiston iqtisodiyotida tarkibiy o‘zgarishlar. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2021. — 301-bet.
8. Qodirov F.B. Milliy hunarmandchilik va eksport salohiyati. — Toshkent: Yangi nashr, 2022. — 94-bet.
9. Salimov T.N. Iqtisodiy barqarorlik va bandlik muammolari. — Toshkent: O‘zbekiston Fanlar akademiyasi nashriyoti, 2023. — 167-bet.
10. Mirzayev A.K. Xususiylashtirish va mulkchilik munosabatlari nazariyasi. — Toshkent: TDIU, 2023. — 233-bet.